

Святлана КАЛЯДКА

“ЛЮБОЎ МАЯ, ТЫ ПЕСНЯ І МАРКОТА...”

ЛІРЫКА ЯЎГЕНІІ ЯНІШЧЫЦ

Яўгенія Янішчыц.

лівая і непастаянная, у кожнага чалавека індывідуальная, непаўторная. Але з даўніх часоў асаба імкнецца ўраўнаважыць, прымірыць у сабе дабро і ліха, любоў і нянявісць. Да залатой сярэдзіны, а часам і паўнаты — Абсалюту — у каханні імкнецца і неспатольнае сэрца жанчыны. А калі яна паэтка?..

Супярэчнасць харектару лірычнай герайні — гэта своеасаблівы эпіцэнтр у вершах інтymнага плана, да якога звернуты ў лірыцы Яўгеніі Янішчыц і вобразы людзей, і карціны зневяднага свету, і з'явы прыроды, што дапамагаюць у раскрыці ўсе настроі, паводзінаў, пачуццяў. У супярэчнасцях герайні, аднак, захоўваецца “адкрытая тайна” — яна шукае на працягу жыцця складнікі Яе і Яго, значыць, Іх Гармоніі.

Герайні Яўгеніі Янішчыц — мяккая, лагодная, сціплая вясковая дзіўчына — жыве ў прадчуванні свайго шчасця. Аднак у шчырых летуценнях душы яна ўсё ж не адрывается ад зямлі. Рамантычнасць памкненняў судносіцца з канкрэтнай рэальнасцю, і ў выніку нараджаецца ў яе ду-

Святлана Уладзіміраўна Калядка —
малодыя навуковы супрацоўнік Інсты-
тута літаратуры імя Янкі Купалы
Нацыянальнай Акадэміі науک Беларусі.
Закончыла Брэсцкі дзяржаўны педагогі-
ческі інстытут імя А. С. Пушкіна (1988),
аспірантуру пры Інстытуце лі-
таратуры імя Янкі Купалы АН Беларусі
(1996).

шы непаўторна-квяцістая атмасфера дзяячага “царства”,
дзе сардечныя парыванні і розум толькі дапаўняюць адно
аднаго. А юнацтва адкрывае шырокія прасторы для спа-
сціжэння патрэб сэрца, якое какае.

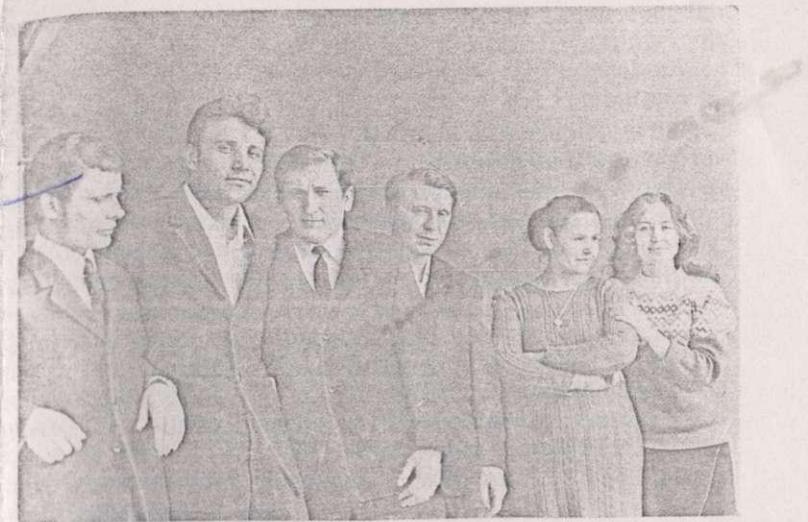
Як вызначае Мікалай Бядзяёу, “сэнс ёсць толькі ў
тым, што ўва мне і са мною, г. зн. у духоўным свеце”²,
і гэта найбольш ярка адлюстравалася ў інтymнай лірыцы,
дзе “эгаізм” самавызначэння прайўляеца вельмі шчыра і
натуральна. Гераіня жыве ў чаканні свята какання, і гэты
стан займае яе ўсю, пакуль неакрэслена, няпэўна: “І чаму
баліць ад рання / Маладая галава?”³. Адсюль, ад гэтых
мрояў, фантазій, спадзяванняў, нараджаюцца начныя пе-
ражыванні: “Хто забраў мой самы светлы сон...”, “Верш
пра бяссонніцу”. Бяссонніца ў дзяўчыны — гэта стан
агульнай настроенасці на прыманне ў сябе вялікага па-
чуцця, адпаведнага яе светламу, чыстаму і па-юнацку не-
цярпліваму парыванню насустрач, таму

I бяссонніца зваўся боль.
I была бяссонніцай любоў,
I ў бяссонні клопатаў і спраў
Новы дзень таронка вырасталаў (3, 32).
Верш пра бяссонніцу

Бяссонніца — прайўленне душэўнага неспакою, гэта
стан, які ахінуў яе з ног да галавы і не дае паратунку.

У такой сардечнай блытаніне пачынае паступова
акрэслівацца вобраз каканага, яшчэ далёкага і незнаёмага,
але прыгожага і жаданага:

Прыплыву да цябе аднойчы
Праз свае летуценні дзяячыя.

Усесаюзная нарада маладых пісьменнікаў.
Злева направа: Мар'ян Дукса, Славамір Хадаронак, Мікола Федзюковіч,
Сымон Блатун, Данута Бічэль-Загнєтава, Яўгені Янішчыц. Масква.
Красавік 1969 г. Фота Сяргея Панізника.

Будзе неба блакітнае, яснае,
Будзе ціха ўсміхацца Ясельда.
...Толькі я адна на мяжы.
Толькі мне адной адкажы:
Ці будзіць цябе кожнай раніцай?.. (3, 46)

Прыплыву да цябе аднойчы...

Як бачым, яшчэ не сустрэўшы яго, герайня імкненца
прагнаваць будучыню, выступае са сваімі патрабаван-
нямі па максімуму — “толькі я адна на мяжы”. У пау-
тарэнні займенніка “адна” адлюстравалася жаданне быць
каканай Ім. Натуральнымі выступаюць фантазіі дзяўчы-
ны, нават, здаеща, вельмі реальнымі, “бытавымі”. Гэтая
якасць натуры герайня спрыяла лёгкасці духоўнага паяд-
нання з прадметам яе мар і спадзяванняў, з яе Каханым.

З’яўляеца новая грань у развіцці адносінаў, якую
можна абазначыць (у звышадкрытасці і шчырай давер-
лівасці ў перадачы жыцця какаючага сэрца) філасофскім
вызначэннем “я — гэта ты”. Ён увайшоў у яе жыццё.

Цяпер глыбіня спасціжэння герайня сваіх унутраных
імпульсаў, душэўных перажыванняў знаходзіцца ў прамой
залежнасці ад характеристу адносінаў з любым чалавекам.

Ці ўзлятаю нанова,
 Ці чакаю чаго?
 ... П'ю глыбіначку слова
 З маўчання твайго... (4, 56)

Ты

Маўчанне для дваіх — той стан, калі не схлусіш, калі цішыня скажа болей за любыя слова, і ў цішы адчуваеш паўнату яднання, зліцца з родным чалавекам.

Гэтай паўнаты адчuvанняў чакае яна і ад моманту расцварэння ў Каханым:

Жораў ты, а я — сініца,
 Нас абоіх бура б'е.
 Разам нам не пасяліца,
 Пасялюся — у табе! (5, 150)

Жораў ты, а я — сініца...

З такіх момантаў герайні складае свой лёс.

У духу падпрадкавання жанчыны лёсу пабудавана “канцэпцыя” жыцця ў лірыцы Я. Янішчыц. Яна заўсёды нешта аддае: мары, чаканні, пачуцці. Яму, адзінаму, аддаецца і жыццё:

Вось ён: дужы, нечаканы,
 Неспазнаны, некаханы
 Горкай краскай палявою,
 Пылам выстыльых дарог... (6, 91)

Вось ён: дужы, нечаканы...

І тое, што ён неспазнаны ёю, некаханы, выклікае ў жанчыны адчuvанне сваёй недастатковасці ў каханні, калі “мы быццам два берагі” (6, 66).

Аднак герайні Я. Янішчыц у поўнай меры адчула рэальнасць жаночага шчасця з яго радасцямі і смуткам, аддала Яму ўсю сябе. Жанчына лічыла каханага “самым” — “Ты самы лепши быў / З усіх, як ёсць, на свецце...” (5, 184). Гатова была пакутаваць, толькі б быць разам з ім.

“Дзіўная жанчына” дарыла Яму “дзіўнае святыло”. Другія — звычайныя, нецікавыя, ён — ідэал “незвычайнасці”:

Шукаю цябе між усіх
 І сиплю калючкі, як ёлка,
 На гэтых
 звычайных, другіх (5, 171).

Ні крыўдай, ні скрухай ліхою...

Ва ўяўленнях і наяве жанчыны Ён паўстае рыцарам, Мужчынам ва ўсіх адносінах, усе астатнія — “другія”. Праз

самаўнушэнне — “ты самы лепши” — не магла прадбачыць зменаў у Ім. Ён стаў першым каханнем герайні, першым яе мужчынам, першым чалавекам, які зразумеў яе і прынёс такую, якая яна ёсць, чалавекам, які прыйшоў з яе малаў і фантазій, — усё гэта нарадзіла любоўную слепату.

Верш “Гэтыя зоркія вочы!” — увасабленне звароту герайні да свайго ранейшага ўсведамлення, што “*Ніколі. Нічога. Сягоння і прысна / Дазволыце мне помніць про Вас...*” (7, 156). Герайні мала звычайных слоў, каб запэўніць усіх, а ў першую чаргу сябе, што ён — той адзіны, каго патрэбна любіць усё жыццё, а таму выкарыстоўвае яна біблейскія запазычанні, як “прысна”, каб увекавечыць свае жаданні і на нябесах. Прыйзнаннямі жанчыны-адналюблі, сэнс жыцця якой — кахаць адзінага, непадобнага на іншых (“*Так многа ў прыродзе падабенства! / Але няма подобных на цябе...*” (7, 155), напоўнены і вершы “*Спраба несентыментальнага раманса...*”, “*Учора?*”, “*Усё выдатна*”, “*Пярсцёнак*” і інш.

З такай нагоды прычынай адназначнага выбару пазіцыі герайні выступае ў некаторай ступені яе катэгарычнасць у прымяненні рашэнняў, нават бескампраміснасць: “*Я іншага шчасця не знаю / I ведаць яго — не хачу...*” (6, 91). Нежаданне, нехаценне бачыць праўду жыцця, якая ў тым, што яны розныя, абумоўліваюць несвабоду становішча жанчыны ў такім яе вырашэнні, калі “*Да самай апошняй дарогі / Я буду з табой заадно...*” (Падобнае ўпартасце сцвярджэнне адналюблі прагучала ў вершы “*Не адарві струну рукі...*”).

Ён (яе мужчына) — наяўны і ўяўны адначасова:

Раскручваць памяці сувой,
 Гартаць адчайна годы...
 Ты той, каго няма са мной.
 I хто са мной — заўсёды! (5, 163)

Ты той, каго няма са мной...

Калі ўдумліва ўчытатца ў прыведзеныя радкі верша “*Ты той...*”, то з яго паўстаем цэлая гісторыя ў развіцці адносінаў, якая завяршаецца наступным чынам: герайні разумее, што яе каханне не мае будучыні, вядзе ў нябыт (часта падкрэсліваецца і шматкроп’ем), але застаецца звышнушальнасць адносна таго, што мройныя задумы знойдуть сваё жыццёвае вырашэнне, і таму “*Ды цеплю я (якой цаной!) / Вясёлую надзею...*” (5, 163).

Тое, што ён прыёнес у яе жыццё, — таксама ад Боскага наканавання, бо Ён — увасабленне волі Бога ў яе лёсে:

Яўгенію Янішчыц і Сяргея Панізініка
віншуе са шлюбам Ніл Глебіч. 19 жніўня 1971 г.

*Скажы, што ты — на міг,
А не навечна.
І да пакут мяне
Прыгавары (5, 191).
Схіляю галаву нібы на плаху...*

Яе мужчына не зразумеў вернай адданасці толькі яму. Ён мяняўся, не вытлумачыўши сутнасці гэтых зменаў, а яна не магла знайсці ім прычыны.

*Не збыўся ясны мой прагноз:
Скразным дажджом надзелена.
Шкадую: не туды завёз,
Дзе молада і зелена (5, 157).
Двое*

Адкрышшё, пазнанне сапраўднай любові дало герайні крылы, яна пачала адчуваць сябе Жанчынай, аднак не дадзена ёй аддацца сваім пачуццям да рэшты, спасцігнуць паўнату щасція, хаця “Табе я сказана не ўся / Ракой і не-
бам” (5, 195).

Нягледзячы на гэта, пачуццёвасць герайні Я. Янішчыц развіваецца з дзіўным пастаянствам у галоўных прыхиль-
насцях:

*Вы прараклі. І сэнс прароцтва
Якраз пацвердзіўся на мне.
Цяжар вясновага сіроцтва
Цягну, як барку на спіне (5, 131).
Вы прараклі. І сэнс прароцтва...*

Як бачым, у яе жаночым лёсе прайяўляеца нязменная залежнасць ад таго, каго калісьці қахала і хто асуздзіў яе на адзіноту.

Але ж і гэтая гіпертрафіраваная адданасць мройнаму не загойвае адчування непатрэбнасці, што становіцца звычайным, звыклым:

*Свет шумей навіной,
Птушка вясну вітала.
А як заставаца адной —
Доля яничэ не спазнала (6, 80).
Вясновае*

Адчуванне адзіноты — яе зямны крыж, яна сама абраза жыццёвы шлях, і ён пастаянны, а вось шчасце часта зменлівае і мімалётнае. Жанчына сама сабе зачыніла дарогу да адкрыцця новага пачуцця ў қаханні, бо

*Набытак шчасця мой бяспрэчны:
Пяро і чисты аркуш дня.
І голас твой скрэзь ціхі вечар:
“Жыві адна!” (5, 153)
Набытак шчасця мой бяспрэчны...*

Яна пераўтвараеца ў ахвяру абставінаў, лёсу; прымае адзіноту як наканаванне:

*Вось і надышла, нібы расплата,
Адзінота.*

*Будзе мукай свята
Toe, ад якога спеў вяду... (5, 187)
Згадка знаёмага рытуму*

Адзінота — расплата за звышшасце, за высокое святыло адносінаў, трэба заплаціць за гэтае свята қахання, таму герайні змірылася з лёсам ахвяры. Ахвяра неабходна для перакрыцця ўсіх тых адтулінаў у яе цэльнай, ад народа, натуры, якія ўзніклі ад удараў лёсу. І такі працэс “латання” адбываеца да таго моманту, калі жанчына ўжо не можа нешта наступны раз “перакрыць”, бо непазбежныя пераўтварэнні зменяць яе існасць, паспрыяюць нестабільнасці ў настроях, а гэта супярэчыць харектару герайні, і як заканамернасць — з'яўленне думак аб “бездані — там”.

Яўгенія Янішчыц з сынам Андрэем.

“Апафеозам” пакутніцкага раздарожжа выступае адчуванне незапатрабаванасці яе жаночай існасці — і тады вырываюцца слова адчаю:

*Ціха стаю на спусцелай зямлі,
Цішай скразной наліваецца цела.*

*... Вось я — па насту. Адна. Ні пры кім.
І ў непрыкяяной выстылай сіні
Як нестae мне адзінай руکi,
Той, у якой мая радасць i сіла!* (4, 112)

Настальгія

Такі стан раздваення асобы герайні — памкненні да кахання і немагчымасць яго атрымаць — напаўняе душу і разум непамерным адчаем. Раней толькі страх авалодваў герайній з-за ўсведамлення пакінутасці, непатрэбнасці Яму, адзінаму, любому. На новым этапе жыцця страх перарастае ў пакуты, набывае новыя адценні, пранізываеца болем:

*Не думаць: скончыцца Яно,
Аціхне на хвілінку,
Спадзе пад ногі палатном
На суравым прытынку* (6, 55).
Не думаць: скончыцца Яно...

Боль самастойна існуе ў душы герайні, ён прымае імя — Яно, становіцца спадарожнікам лёсу жанчыны.

Яе пачуцці, перажыванні грунтуюцца на душэўнай адкрыласці і немітуслівасці, на той нават нязменнай аднастайнасці, засяроджанасці на вострым душэўным усплеску гора:

*Мой боль —
На вышыні свята,
Таму і ноччу мне світае* (6, 63).

А як хацелася цяпла...

З’яўляюцца вельмі глыбокія перажыванні: “*I нават боль, як роўня Болю, / Балеў загадкава здалёк!*” (4, 87). Паўтарэнне слова “боль” тройчы прыводзіць да думкі, што жанчына сама ператварылася ў суцэльны боль. Аднак і ў такіх, здавалася б, безнадзейных абставінах жанчына знаходзіць выйсце:

*Вяртаючыся з болю, нібы з бою,
Галубячы ўцалелы успамін,
Нязбыўны мой, заручымся журбою
Зляёнаю, як раска i палын!* (7, 152)

Як доўга дождж ілье, а я не чую...

Як бачым, герайні шукае новыя шляхі пераадолення душэўнага крызісу. Чаканні — мроі — боль. Такімі сцежкамі жыццёвых выпрабаванняў крочыла яе душа, каб знайсці заспакаенне ў “зялёной журбе”. Эпітэт “зялёны” надае предмету апісання рысы “балотнага” пастаянства, безвыходнай аднастайнасці.

Нават жаданае свято, якое асвятляе былых адносіны, і тое пакрываеца наётам безвыходнасці: “*Дзіўна, яшчэ, як начніца, заўчора / Я акрылённа шукала свята...*” (6, 72). Журбою, сумам поўняцца ўспаміны пра любага. Прычым вельмі часта не абрэзы знешнасці, а рукі становіцца сімвалам кахранага: “*Нібы гарлачык, / студзіць лоб гарачы / Твоя далонь...*” (4, 42). (“Далоні”, “Балада вяргання”, “Над сынавым глобусам”, “Маё адно-адзінае світанне...”.) Кахранне жанчыны нават ператварае рукі любага ў крылы — пяшчотныя, мяккія, ахоўныя:

*Ты крылом мяне накрый
Тумановым за чаротам...* (4, 118)

Аднак успаміны прыводзяць да нагнітання цяперашняга становішча, да чарговага пераасэнсавання сваёй жаночай долі, якое ўсё — адна неспатольная журба па бы-

Яўгенія Янішчыц каля роднай хаты.

лым: “Нічога не паўтараеца двойчы. / Я застаюся з табой” (7, 160).

У аснове перажыванняў — адчай з-за неразумення ім яе жаданняў, бязвер’е. Няма будучыні пры такой неўтайнаванай трывозе, душа баліць, і не відно прасвету. Гераіня не імкнецца нават прыкрыць душэўны надлом.

Безвыходнасць, безвыніковасць яе памкненняў, жаданняў, немагчымасць рэалізаваць свае намаганні ў жыцці кіруюць і паводзінамі герайні. З-за таго, што жыццё адмерыла каханым сваю маленъкую долю радасці на дваіх, узнікае дваістасць у пачуццях: журба, жаль прыходзяць на змену аптымістычнай веры ў новы дзень і наадварот:

Яичэ спытаю сілы
У скрухі і ў трывогі.
Ну што ж, ідзі, мой мілы.
Не засланю дарог (5, 166).

Яшчэ спытаю сілы...

Нават яе жаночая годнасць не можа пераадолець перажыванняў, трывог, за якімі беспрытулле, бессэнсоўнасць уласнага існавання без яе мужчыны:

Як мне запомніць цябе
Так,
каб не чуў і не ведаў

Жалю майго краявід,
Так, каб не бегчы па следу
Хваляй салёнай наўзрыд! (7, 160)
Гэтая зыркія вочы!..

Мала ўмець перажыць момант расстання, неабходна ўсвядоміць адзінства прычын, па якіх адбылося непапраўнае няшчасце для жанчыны, і звесці ўсе факты ў адно цэлае, у якім бы канцэнтравалася ісціна, як трэба жыць, бо пакуль яшчэ “не сходзяца гара з гарою / І з крыгалом — крыгалом...” (6, 81).

А таму паэтычныя ситуацыі многіх вершаў Я. Янішчыц — гэта ситуацыі гранічнага напружання: “Згадка знаёмага рытму”, “То цёмны бор, то рэдзенькі лясочак...”, “Схілюю галаву, нібы на плаху...”, “Вышэе неба і аблокі...”, “І самы позні час...” і іншыя; тая грань, за якой павінен адбыцца выбух і пераход у новы стан, гэта тыя ситуацыі, з якіх герайня выходзіць абноўленай, перароджанай, яны як іспыты яе самасці, яе жаночай сілы. Увогуле, цыкл вершаў інтymнага плана стаў своеасаблівым летапісам душы жанчыны, у ім, як у фокусе, адбілася “іерархія” пакутнага пераадолення сваёй несвабоды:

Без крываў прымаю разлуку,
Агонь спасылаю на смерць.
Я так над пакутай ічырюю
І так над свабодай лячу,
Як быццам адолець сырую
І мёртвую глебу хачу! (5, 40)

Ці шлях занясло кудасою...

Гераіня працытаванага верша пазбайдзе сябе свабоды нават пакутаваць. Яна кідаеца ад безвыходнасці да нахабнай ращучасці. Але “вызваліца ад веры ў несвабоду азначае стаць свабодным”⁸. Да гэтага — усе імкненні герайні.

Заканчэнне будзе.

¹ Леві В. Искусство быть собой. — М., 1991. — С. 26.

² Бердяев И. О назначении человека. — М., 1993. — С. 24.

³ Янішчыц Я. Снежная грамніцы. — Mn., 1970. — С. 42. Далей цытаты падаюцца па пазначанных зборніках. Першая лічба ў дужках абазначае нумар спасылкі на зборнік, другая — старонку.

⁴ Янішчыц Я. Ясельда. — Mn., 1978.

⁵ Янішчыц Я. Пара любові і жалю. — Mn., 1983.

⁶ Янішчыц Я. На беразе пляча. — Mn., 1980.

⁷ Янішчыц Я. Каліна зімы. — Mn., 1987.

⁸ Бубер М. Два образа веры. — М., 1995. — С. 148.